

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

O'RTA MAXSUS KASB-HUNAR TA'LIMI MARKAZI

B.BAYMETOV

QALAMTASVIR

(RASM)

Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma

Toshkent
«IQTISOD-MOLIYA»
2010

Taqrizchilar: professor **Saidaxbor Bulatov**;
dotsent **Nozim Tolipov**

Baymetov B.

B15 Qalamtasvir (Rasm). Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma / B. Baymetov; O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi.
— T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2010, -168 b.

Qalamtasvir asoslari nomli o'quv qo'llanma me'mor-dizaynerlar tayyorlovchi kasb-hunar kollejlari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda tasviriy san'atning muhim bo'g'ini bo'lgan qalamtasvir fani bo'yicha nazariy va amaliy mashg'ulotlar mazmuni yoritilgan. Chunonchi, qalamtasvir asoslari: kompozitsiya qonuni, perspektiva asoslari, chiziqli konstruktiv qurilish, yorug'-soya qonuniyatlari, jihoz, buyumlarning tuzilishi va ularni metodik jihatdan bosqichma bosqich tasvirlash usullari, odam plastik anatomiyasi haqida umumiy ma'lumot, odamning portreti va gavdasini tasvirlash metodlari, qalamtasvirda homaki rasmlar ishlash usullari kabi ko'plab mavzular yoritilgan. O'quv qo'llanma me'mor-dizaynerlar tayyorlovchi kasb-hunar kollejlari o'quvchilariga mo'ljallanganligini e'tiborga olib unda geometrik shakllar va arxitektura unsurlariga kengroq joy ajratilgan. Kitobdan o'rta maxsus kasb-hunar o'quvchilari bilan bir qatorda, tasviriy san'at bilan shug'ullanuvchi barcha mutaxassislar va pedagoglar foydalanishlari mumkin.

BBK 85.15ya722

KIRISH

So'ngi vaqtda barcha ta'lim tizimida bo'lgani kabi, o'rta maxsus kasb hunar ta'limida ham ko'pgina ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, kasb hunar kollejlari olib boriladigan mutaxassislik fanlar va yosh dizayner-rassomlarni tayyorlash bo'yicha davlat ta'lim standartlari, yangi o'quv rejalari, dasturlari tuzilib chiqilmoqda, o'quv qo'llanmalar, darsliklar va metodik tavsiyalar yaratilmoqda. «Ta'lim to'g'risida»gi Davlat qonunida ta'limning ravnaqi uning insonparvarligi, ta'lim-tarbiya tizimining uzluksizligi, izchilligi, davlat ta'lim tizimining ilmiyligi va dunyoviyligi, ta'limda umuminsoniy va milliy qadriyatlarning ustuvorligi, davlat ta'lim standartlari doirasida hammaning ta'lim olishi uchun keng imkoniyatlar yaratilishi bilan belgilanadi.¹

Yoshlarni jahon andozalariga javob beradigan barkamol tarzda tarbiyalab voyaga etkazishda kasb hunar kollejlari o'qitiladigan barcha fanlar qatorida tasviriy san'at ham ahamiyatga ega. Bu esa, o'z navbatida o'rta maxsus kasb hunar o'quv yurtlarida o'qitilayotgan maxsus fanlarning chuqur va asosli bo'lishini taqozo etib, pedagoglar, olimlar va rassomlar zimmasiga yuksak mas'uliyat yuklaydi.

Tasviriy san'atni yoshlarga yuqori darajada o'qitish, xususan o'quv amaliy va nazariy mashg'ulotlari orqali ularning ijodiy tasavvurlarini o'stirish va shakllantirishda mutaxassislik fanlaridan yaratilgan o'quv adabiyotlarining chuqur va mazmunli bo'lishini hamda ta'lim-tarbiyaning zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida olib borilishini taqazo etadi.

Barcha tasviriy san'atga aloqador o'quv dargohlarida bo'lgani kabi me'mor dizaynerlar tayyorlash yo'nalishidagi o'rta maxsus kasb - hunar kollejlari ham dastlabki qalamtasvir mashg'ulotlarida o'quvchilar har xil geometrik shakllarni o'ziga qarab bajaradilar. Bu esa ularda shakl va hajmlarning konstruk-

² Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. — T.: «Sharq» nashriyot- matbaa Kontserni Bosh tahririyati, 1997 — 65 b.

tiv tuzilishi, perspektiv qisqarishlar to'g'risidagi nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi. So'ngra turli shakl, hajm va tusga ega bo'lgan buyumlardan tashkil etilgan natyurmortlarni tasvirlashni mashq qiladilar. Ushbu vazifalarni bajarish orqali yoshlar kompozitsiya asoslari, chiziqli konstruktiv qurish, buyumlarni fazoviy holatini perspektiv jihatdan aniqlash, buyumning hajmi va uni qalam vositasida yorug'-soyalarni to'g'ri tushlash kabi malakalarini rivojlantiradilar.

Tasviriy san'at mashg'ulotlari o'rta maxsus kasb hunar o'quv dargohlaridagi barcha o'quv fanlari ayniqsa psixologiya bilan keng aloqadadir. Buyumlarni o'ziga qarab tasvirlash, mavzuli kompozitsiya ishlash yoki tasviriy faoliyatning boshqa yo'nalishlarida O'quvchilarning ijodiy tasavvurini shakllantirish psixologik jarayonlar bilan uzviy bog'liq holda bo'ladi.

O'quvchi yoshlarning amaliy vazifalarni to'g'ri bajarishi, naturaga qo'yilgan buyumlarni to'la to'kis idrok eta olishi uchun o'qituvchi naturaga qo'yilgan buyumlarni qanday sodda yoki murakkab shakllardan tuzilgan bo'lishidan qat'iy nazar metodik izchillikda bajarish tartibini o'quvchilarga yetarli darajada tushuntirib, unga qo'yiladigan maqsadlarni belgilashi lozim. Buning uchun o'quvchilarga naturani turli nuqtalardan kuzatish va shu asosda 5-10 daqiqalik qalamchizgilar bajarishni tavsiya etishi kerak. Qo'yilgan naturani turli nuqtalardan kuzatish va qalamchizgilar bajarish o'quvchida buyumlarni hajmini idrok etish, uning xarakterli xususiyatlarini aniqlash buyumlarning materiallik xususiyatlari, birining ikkinchisiga nisbati, buyum tekisligida joylashishini tasavvur etishga o'rgatadi. O'quv mashq vazifasining muvaffaqiyatli bajarilishi ko'p jihatdan uning qaysi nuqtadan va qanday masofadan turib tasvirlashga bog'liq. Yuqorida ta'kidlanganidek vazifaning haqqoniy va to'g'ri bajarilishi ko'p jihatdan uning qaysi nuqtadan chizilayotganligiga qarab belgilanadi. Ma'lumki, buyumlarni xaqqoniy tasvirlash eng avvalo tasvirlash nuqtani to'g'ri tanlay bilish va uni qog'oz sirtida kompozitsion to'g'ri joylashtirishdan boshlanadi. Buning uchun chizuvchi naturadagi buyumlarning o'zaro nisbatlari, tuzilishi, yorug' soya munosabatlarini ko'z bilan chamalab, so'ngra ularni qog'oz yuzasida to'g'ri tasvirlashi kerak.

Buyumlarning tekislikdagi xolatini, xarakterli xususiyatlarini jonli tasvirlash, ayniqsa nisbatlarini to'g'ri belgilash o'quvchining ko'z bilan chamalash xususiyatlarining takomillashganiga ko'p jihatdan bog'liq.

Tasvirlashda o'zaro nisbatlar borasida mashhur pedagog-rassom N.N.Ge shunday degan edi: «Ushbu qonunni doimo yodda tuting: tasvirlamoq- bu nisbatlarni ko'rmoq, shuning uchun hech qachon bo'laklarni alohida ko'rmang va tasvirlamang. Masalan, portret chizishda Siz bir ko'z, bir quloq yoki bir qoshni emas, balki bu bo'laklar yuz qismida qanday joylashganini va ularning o'zaro mutanosibligini o'rganib tasvirlashingiz lozim. Mazkur bo'laklarni tasvirlashda har doim ularni umumiy ko'ring: simmetrik bo'laklarni doimo birga va bir vaqtda tasvirlang, ikkala quloqni, ikkala ko'zni, ikkala yonoqni ...»¹

O'quv mashqlari davomida, ayniqsa, boshlang'ich kurslarda naturani to'g'ri idrok eta olmaslik va uni tasvirlashda yaxlit ko'ra bilmaslik jiddiy kamchiliklarga olib keladi. Masalan: 1-kurs 1-semestri dasturidan olgan turli shakl va materiallardan tuzilgan natyurmortning qalamtasvirini bajarishda o'quvchilar naturaga qo'yilgan buyumlarni butun bir yaxlitlikda emas, har birini alohida-alohida tasavvur etadilar va tasvirlaydilar. Oqibatda buyumlarning o'zaro nisbatlari, ularning joylashgan yeri (nuqtasi) va kompozitsion tuzilishi tarqoq holda bo'lib qoladi. Bunday salbiy oqibatning oldini olish uchun tasvirlashga qo'yilgan buyumlarni butun bir yaxlitlikda ko'rib uni qog'oz sirtida hayolan chizib bo'lingan variantini tasavvur etish, shundan so'nggina uni amaliy bajarishga kirishish tavsiya etiladi. E'tiborlisi shundaki, bu usulda boshlangan tasvir haqqoniy bajarilibgina qolmay o'quvchining fazoviy tasavvurini o'stiradi.

O'quvchilarning ijodiy tasavvurlarini o'stirishning kuchli mohiyatlaridan biri o'ziga qarab tasvirlanadigan buyumlarni (natyurmort, gips, geometrik shakllar, portret va boshqalar) xayolan chizishdir. O'quvchilarda tasavvurni shakllantirishda bu usul muhim ahamiyat kasb etadi. Chunonchi, xayolan u yoki bu vazifani tasvirlash orqali o'quvchilar, uni o'ziga qarab chizish davrida olgan bilim va malakalarini xayolan tiklab, undagi xa-

¹ Shkola izobrazitel'nogo iskusstva. Vip. II M., 1965, str. 164.